

РОЗДІЛ 3. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

Ігор КОЗИЧ

ORCID: 0000-0002-8746-1154

ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

У межах розвитку новітньої кримінально-правової політики Європейського Союзу (далі - ЄС) спостерігається чіткий перехід від декларативних засад до системної гармонізації та жорсткої імплементації стандартів охорони довкілля. Аналізуючи трансформацію законодавства, можна констатувати, що Директива (ЄС) 2024/1203 [1] змінила вектор політики, що раніше базувався на фрагментарному підході Директив 2008/99/ЄС [2] та 2009/123/ЄС [3]. Цей перехід характеризується відмовою від рекомендаційно-символічної кримінально-правової політики на користь реального механізму правозастосування, що охоплює всі етапи — від виявлення злочинної поведінки до виконання покарання.

Однією з ключових причин ревізії політики стала *неефективність попередньої «відсильної моделі додатків»*, закладеної у Директиві 2008/99/ЄС. У межах цієї моделі сфера застосування кримінально-правової політики визначалася через посилення на перелік галузевих актів ЄС, наведених у додатках. Така структура визнана застарілою та надмірно складною, оскільки вона створювала правову невизначеність для слідчих органів та ускладнювала транскордонне співробітництво. Складність визначення «протиправності» через численні галузеві норми призводила до того, що на національному рівні екологічні правопорушення часто кваліфікувалися як адміністративні проступки, що нівелювало превентивний ефект кримінального правового регулювання. Ди-

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

ректива 2024/1203 розв'язує цю проблему шляхом запровадження деталізованого каталогу з 20 основних складів кримінальних правопорушень безпосередньо в тексті Директиви, що забезпечує єдиний стандарт криміналізації незалежно від змін у галузевих регламентах.

Впровадження концепції «кваліфікованих кримінальних правопорушень» у Статті 3(3) Директиви 2024/1203 є чи не найбільш обговорюваним елементом нової кримінально-правової політики ЄС, оскільки цей механізм стає *де-факто нормативним втіленням концепції екоциду* в межах правопорядку Європейського Союзу.

Ця норма корелює з міжнародними ініціативами, зокрема з пропозиціями фонду Stop Ecocide International, хоча й має певні термінологічні розбіжності. Якщо міжнародна панель експертів пропонує визначати екоцид як «незаконні або свавільні дії, вчинені з усвідомленням високої ймовірності тяжкої та широкомасштабної або довготривалої шкоди довкіллю»¹, то Директива 2024/1203 використовує критерії «знищення або широкомасштабної та суттєвої шкоди, яка є або незворотною, або довготривалою».

Хоча сам термін «екоцид» не винесено в диспозицію основної статті, Преамбула Директиви (21) прямо вказує, що ці кваліфіковані злочини охоплюють поведінку, яку можна порівняти з екоцидом, що вже є предметом дискусій у міжнародних колах. Такий підхід свідчить про обережну, але рішучу імплементацію міжнародних стандартів, де акцент зміщується з формального порушення екологічних норм на масштабність та незворотність заподіяної шкоди.

Де-факто визначення екоциду за Директивою базується на чітких якісних та кількісних критеріях наслідків. Відповідно до Статті 3(3), кваліфікований статус правопорушення надається у випадках, коли діяння спричиняє знищення екосистеми або широкомасштабну та суттєву шкоду, яка є або незворотною, або довготривалою, екосистемі значного розміру чи екологічної цінності. Альтернативним критерієм виступає заподіяння аналогічної

1 <https://www.stopecocide.earth/legal-definition>

за масштабом шкоди якості повітря, ґрунту або води. У цьому контексті Директива використовує термінологію, яка майже ідентична пропозиціям міжнародної панелі експертів Stop Ecocide International (SEI), що визначає екоцид через категорії «тяжкої та широкомасштабної або довготривалої шкоди». Однак європейський законодавець пішов шляхом більшої конкретизації, прив'язуючи ці наслідки до конкретного переліку протиправних діянь, викладених у Статті 3(2), що забезпечує дотримання принципу правової визначеності.

Важливо також звернути увагу на інструментарій оцінки «сущільності» та «незворотності» шкоди, що пропонується Статтею 3(6) Директиви. Для цілей кваліфікації злочину як де-факто екоциду компетентні органи повинні враховувати базовий стан навколишнього середовища, тривалість шкоди (короткострокова, середньострокова чи довгострокова), її масштаб та можливість відновлення. Такий аналітичний підхід перетворює екологічне кримінальне право на наукомістку галузь, де *правова кваліфікація нерозривно пов'язана з екологічною експертизою*. Таким чином, Директива 2024/1203 не просто копіює міжнародні ініціативи щодо екоциду, а трансформує їх у дієвий юридичний механізм, який інтегрований у систему санкцій та процесуальних гарантій ЄС, встановлюючи один із найкращих у світі стандартів кримінально-правової охорони довкілля.

Особливе значення для доктринального розуміння зміни підходів кримінально-правового регулювання має суб'єктивна сторона злочину. Директива встановлює, що кваліфіковані правопорушення зазвичай вимагають наявності умислу. При цьому поняття умислу інтерпретується широко: воно охоплює не лише пряме бажання завдати шкоди, а й ситуації, коли правопорушник свідомо допускає ймовірність настання катастрофічних наслідків і діє всупереч своїм зобов'язанням. Це корелює з поняттям «свавільності» у визначенні SEI, де йдеться про завідоме нехтування ризиками. Проте Директива 2024/1203 йде далі, вказуючи в Преамбулі (26), що *розуміння умислу має враховувати практику Суду ЄС та національне право*, що дозволяє адаптувати цю норму до різних правових систем.

Крім того, Директива використовує *поширене* для законодавства ЄС визначення «серйозної необережності» (*serious negligence*) як достатньої підстави для кримінальної відповідальності у випадках, коли наслідком є смерть особи або масштабна екологічна шкода. Це є важливим доктринальним розширенням порівняно з класичними моделями, які переважно фокусуються на умисних діях. Впровадження відповідальності за серйозну необережність у межах екологічного кримінального права ЄС створює жорсткий превентивний бар'єр для корпоративного сектору, де катастрофічні наслідки часто є результатом систематичного ігнорування стандартів безпеки, а не прямого умислу заподіяння шкоди природі.

Напевне, найбільш вагомим досягненням з позицій кримінально-правової політики є *акцентування уваги на ланцюгу правозастосування* (*enforcement chain*), який розглядається як єдиний механізм взаємодії інспекційних, слідчих, прокурорських та судових органів. Статті 17, 18 та 19 Директиви 2024/1203 встановлюють обов'язок держав-членів забезпечити ці органи достатньою кількістю кваліфікованого персоналу, фінансовими та технічними ресурсами, а також запровадити регулярне спеціалізоване навчання. Спеціалізація суддів та прокурорів у сфері екологічного права стає не просто рекомендацією, а необхідною умовою для ефективного розгляду складних багатоепізодних справ, що часто мають транскордонний характер.

Також, однією з найбільш фундаментальних новел Директиви 2024/1203, що визначає сучасне обличчя кримінально-правової політики ЄС і виступає провідником реалізації функцій кримінально-правової політики в цілому, є Стаття 21, яка запроваджує обов'язкове стратегічне планування на національному рівні. Згідно з положеннями цієї статті, держави-члени зобов'язані до 21 травня 2027 року розробити, опублікувати та розпочати імплементацію Національної стратегії боротьби з екологічними злочинами. Такий підхід свідчить про перехід від фрагментарного реагування на окремі випадки правопорушень до системної державної політики, що базується на ризик-орієнтованому аналізі. Директива встановлює жорсткі вимоги до структури та

змісту цих стратегій, які мають охоплювати територію всієї держави. Зокрема, стратегія повинна чітко визначати пріоритети національної політики, механізми регулярної оцінки їх досягнення, а також детальний розподіл ролей та відповідальності між усіма компетентними органами, залученими до протидії екологічній злочинності.

Важливою аналітичною складовою стратегії є вимога щодо оцінки та планування ресурсів. Стаття 21(1)(с) зобов'язує держави включати до стратегічного документа прогноз майбутніх потреб та оцінку ресурсів, виділених на боротьбу з екологічними злочинами, а також опис заходів щодо підтримки спеціалізації професіоналів у цій сфері. Це положення нерозривно пов'язане зі Статтею 17 Директиви, яка покладає на держави юридичний обов'язок забезпечити органи, що виявляють, розслідують, здійснюють кримінальне переслідування або розглядають справи про екологічні злочини, достатньою кількістю кваліфікованого персоналу та необхідними фінансовими, технічними й технологічними ресурсами. Отже, стратегія стає не просто декларацією намірів, а інструментом ресурсного аудиту та інституційного зміцнення всієї системи кримінальної юстиції. Директива також передбачає динамічний характер цього планування: стратегія має переглядатися не рідше ніж кожні п'ять років, щоб враховувати нові тенденції та загрози.

Таким чином, Національна стратегія за Статтею 21 виступає ядром, навколо якого вибудовується вся архітектура імплементації Директиви. Вона інтегрує в собі питання ресурсного забезпечення, спеціалізації кадрів, міжвідомчої координації та превенції, створюючи цілісну систему управління кримінальною юстицією в екологічній сфері. Такий підхід демонструє тенденцію до переходу від суто нормативного регулювання до операційного управління безпекою, де ефективність реалізації кримінально-правової політики прямо залежить від якості стратегічного планування та інституційної спроможності національних органів. Для наукового дослідження це означає необхідність аналізу не лише змін у кримінальному законодавстві, а й багатьох організаційних, адміністративно-управлінських та координаційних заходів у рамках реалізації кримінально-правової політики.

Як бачимо, концепція «ланцюга правозастосування» (**enforcement chain**) у новітній кримінально-правовій політиці ЄС посідає центральне місце, оскільки вона поєднує нормативні приписи Директиви 2024/1203 із практичною здатністю національних систем правосуддя досягати цілей превенції та покарання. У межах попереднього регулювання, зокрема Директиви 2008/99/ЄС, основний акцент робився на самому факті криміналізації діянь, тоді як питання інституційної спроможності органів, що здійснюють детекцію, розслідування та судовий розгляд, залишалися переважно поза межами детального правового регулювання. Директива 2024/1203 докорінно змінює цей підхід, виходячи з розуміння того, що ефективність кримінального права прямо залежить від безперервного функціонування кожного елемента правозастосовної системи, що вчергове підтверджує фаєлівість правильного розуміння функцій кримінально-правової політики.

Ключовим елементом зміцнення цього ланцюга є вищезгадана Стаття 17 Директиви, яка впроваджує юридичне зобов'язання держав-членів щодо ресурсного забезпечення. На відміну від попередніх актів, нова Директива вимагає від держав гарантувати, що національні органи, відповідальні за боротьбу з екологічною злочинністю, мають достатню кількість кваліфікованого персоналу, а також необхідні фінансові, технічні та технологічні ресурси для виконання своїх функцій. Це положення є відповіддю на зафіксований брак ресурсів, який у минулому створював перешкоди для ефективного переслідування порушників і дозволяв їм уникати відповідальності. Більше того, Стаття 17 зобов'язує держави, враховуючи їхні конституційні традиції, оцінити необхідність посилення спеціалізації цих органів, що фактично означає перехід до створення профільних підрозділів у поліції, прокуратурі та судах.

Спеціалізація та професіоналізм як основа ланцюга правозастосування підкріплюються вимогами Статті 18 щодо регулярного навчання. Держави повинні забезпечити проведення спеціалізованих тренінгів для суддів, прокурорів, поліцейських та персоналу компетентних органів, причому таке навчання має бути адаптованим до специфічних функцій кожного суб'єкта в

межах кримінального провадження. Це дозволяє подолати проблему недостатнього рівня правових та технічних знань, які є критично важливими для розслідування складних екологічних злочинів. У доктринальному плані це означає, що забезпечення охорони довкілля перестає бути просто спеціальною сферою кримінально-правової політики, а на вже й негайно вимагає глибокої міждисциплінарної експертності, яка стає обов'язковим стандартом для всіх її суб'єктів та учасників.

Іншою критично важливою ланкою ланцюга є координація та співпраця всередині держави, врегульована Статтею 19. Директива вимагає створення механізмів координації на стратегічному та оперативному рівнях між усіма органами, залученими до запобігання та боротьби з екологічними злочинами. Такі механізми мають на меті не лише обмін інформацією чи спільні консультації в індивідуальних розслідуваннях, а й вироблення єдиного розуміння пріоритетів та взаємозв'язку між кримінальним і адміністративним примусом. Мало того, державам тут же запропоновано конкретні інструменти для цього: створення спеціалізованих координаційних органів, підписання меморандумів про взаєморозуміння або формування національних мереж правозастосування. Це забезпечує інтегрованість системи, де адміністративні перевірки та кримінальні розслідування доповнюють одне одного, створюючи цілісний фронт протидії правопорушенням.

Окрему увагу в контексті імплементації варто *прیدілити превентивним заходам та системі моніторингу*. Стаття 16 зобов'язує держави вживати заходів для зменшення ризиків екологічної злочинності через інформаційні кампанії, дослідницькі та освітні програми. А Стаття 22 Директиви замикає ланцюг правозастосування через систему моніторингу та збору статистичних даних. Держави зобов'язані фіксувати результати роботи на кожному етапі (від реєстрації злочину до винесення вироку та накладення санкцій); забезпечити фіксацію інформації про кількість зареєстрованих та розглянутих злочинів, кількість осіб, щодо яких здійснюється переслідування, типи та рівні накладених санкцій. Ці дані мають щорічно передаватися Комісії за стандартизованим форматом, що дозволяє здійснювати порівняльний аналіз ефек-

тивності кримінально-правової політики на рівні всього Союзу. Така прозорість дозволяє виявляти «слабкі ланки» в ланцюгу, аналізувати тенденції та ефективність існуючих стратегій.

Таким чином, «ланцюг правозастосування» у розумінні Директиви 2024/1203 — це не просто сукупність органів, а динамічна, ресурсно забезпечена та стратегічно координувана система, де спеціалізація кадрів та міжвідомча синергія є запорукою перетворення норм закону на реальні правові наслідки для порушників. Це знаменує остаточний відхід від формального імплементаційного підходу до реального механізму транспонування положень Директиви, ставлячи інституційну спроможність держави у центр кримінально-правової політики ЄС.

Варто також наголосити на тому, що у контексті транскордонного співробітництва Директива 2024/1203 посилює роль інституцій ЄС, зокрема Євроюсту та Європолу, у координації розслідувань. Стаття 20 прямо вказує, що у разі підозри на транскордонний характер злочину держави мають розглянути можливість передачі інформації до компетентних органів Союзу. Євроюст зобов'язаний надавати технічну та оперативну допомогу для фасилітації координації слідчих дій, а держави-члени повинні співпрацювати також із Європейською прокуратурою (EPPO) та Європейським офісом з питань запобігання зловживанням та шахрайству (OLAF) у межах їхньої компетенції. Це відображає тенденцію до інтеграції кримінально-правової політики в сфері забезпечення охорони довкілля у загальну архітектуру безпеки ЄС.

Важливим вектором розвитку політики є *захист публічного інтересу*. Стаття 15 Директиви вимагає від держав забезпечити «зацікавленій громадськості» (public concerned) та екологічним неурядовим організаціям відповідні процесуальні права у кримінальних провадженнях. Оскільки довкілля не може самостійно виступати жертвою, неурядові організації отримують можливість діяти від його імені як охоронці публічного блага.

Таким чином, кримінально-правова політика ЄС у сфері забезпечення охорони довкілля еволюціонувала від рекомендаційно-формального нормування до моделі «жорсткого» впровадження та системного контролю. Директива 2024/1203 не лише

встановлює суворі санкції, а й вибудовує інституційну рамку кримінально-правової політики, що включає стратегічне планування, ресурсне забезпечення та активну участь громадянського суспільства.

1. *Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC. Official Journal of the EU, L series, 2024/1203, 30.4.2024 URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2024/1203/oj>*
2. *Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the protection of the environment through criminal law. Official Journal of the EU, L series, 328, 6.12.2008. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2008/99/oj>*
3. *Directive 2009/123/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 amending Directive 2005/35/EC on ship-source pollution and on the introduction of penalties for infringements. Official Journal of the EU, L series, 280, 27.10.2009, pp. 52–55. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2009/123/oj>*

Козич І.В. Тенденції кримінально-правової політики ЄС у сфері забезпечення охорони довкілля

Стаття присвячена комплексному аналізу трансформації кримінально-правової політики Європейського Союзу в контексті прийняття Директиви (ЄС) 2024/1203 про охорону довкілля за допомогою кримінального права. Автор досліджує перехід від «декоративних» засад попереднього регулювання до системної гармонізації та жорсткої імплементації стандартів екологічної безпеки. У роботі доводиться, що нова Директива знаменує відмову від неефективної «відсильної моделі додатків», яка була властива Директиві 2008/99/ЄС, на користь деталізованого каталогу злочинів безпосередньо в тексті акта, що забезпечує належну правову визначеність.

Особлива увага приділяється де-факто нормативному втіленню концепції екоциду через впровадження «кваліфікованих кримінальних правопорушень» (Стаття 3(3)), що базуються на критеріях широкомасштабної, незворотної або довготривалої шкоди екосистемам.

Центральне місце в дослідженні посідає аналіз Статті 21 Директиви, яка впроваджує обов'язкове стратегічне планування через розробку Національних стратегій боротьби з екологічними злочинами. Розкрито вимоги до структури цих стратегій, включаючи ресурсний аудит (Стаття 17), спеціалізацію кадрів та регулярне навчання (Стаття 18). Концепція «ланцюга правозастосування» (enforcement chain) розглядається як інтегрована система, що об'єднує інспекційні, слідчі та судові органи в єдиний механізм. Також висвітлено питання посилення транскордонного співробітництва за участю Євроюсту та Європолу, а

також розширення процесуальних прав «зацікавленої громадськості» та екологічних організацій. Зроблено висновок, що новітня політика ЄС трансформувалася в модель системного операційного управління безпекою, де її ефективність прямо залежить не тільки від якості дефініцій складів кримінальних правопорушень та визначення санкцій, а й від якості стратегічного планування та інституційної спроможності національних органів.

Ключові слова: кримінально-правове регулювання, кримінально-правова політика ЄС, охорона довкілля, екоцид, правозастосування, кваліфіковані правопорушення, гармонізація законодавства, транскордонне співробітництво, неурядові організації та громадськість, суб'єкти та учасники кримінально-правової політики, екологічна злочинність.

Kozych I.V. Trends of the EU criminal law policy in the field of environmental protection

The article is devoted to a comprehensive analysis of the transformation of the European Union criminal law policy in the context of the adoption of Directive (EU) 2024/1203 on the protection of the environment through criminal law. The author examines the transition from the «decorative» principles of previous regulation to systemic harmonization and strict implementation of environmental safety standards. The paper argues that the new Directive marks the rejection of the ineffective «repeated annexes model», which was inherent in Directive 2008/99/EC, in favor of a detailed catalog of crimes directly in the text of the act, which provides proper legal certainty.

Particular attention is paid to the de facto normative implementation of the concept of ecocide through the introduction of «qualified criminal offenses» (Article 3(3)), which are based on the criteria of large-scale, irreversible or long-term damage to ecosystems.

The study focuses on the analysis of Article 21 of the Directive, which introduces mandatory strategic planning through the development of National Strategies for Combating Environmental Crime. The requirements for the structure of these strategies are disclosed, including resource audit (Article 17), staff specialization and regular training (Article 18). The concept of the “enforcement chain” is considered as an integrated system that unites inspection, investigation and judicial bodies into a single mechanism. The issue of strengthening cross-border cooperation with the participation of Eurojust and Europol, as well as expanding the procedural rights of the “interested public” and environmental organizations, is also highlighted. The conclusion is made that the latest EU policy has transformed into a model of systemic operational security management, where its effectiveness directly depends not only on the quality of definitions of criminal offenses and determination of sanctions, but also on the quality of strategic planning and institutional capacity of national authorities.

Keywords: criminal law regulation, EU criminal law policy, environmental protection, ecocide, law enforcement, qualified offenses, harmonization of legislation, cross-border cooperation, non-governmental organizations and the public, subjects and participants of criminal law policy, environmental crime.